

Célcsoport: általános iskola

Célkitűzés: A tollak szerkezetét, funkcióit, kialakulásuk történetét és emberi felhasználásukat tekinti át a tanösvény.

Készítő:

Vas Zoltán (biológus, Magyar Természettudományi Múzeum)

A diákok érdeklődésének felkeltése

„*Madarat tolláról...*” - tartja a régi a mondás. Valóban, a tollak képe egybeforrt a madarak és a repülés fogalmaival.

Ennél azonban jóval szélesebb körű a felhasználásuk mind az állatvilágban, mind az emberek világában.

Mi egyebekre használja még a madár a tollait? Egyáltalán valóban a madarak találmánya a tollazat? Mi mindenre használják fel az emberek a tollakat?

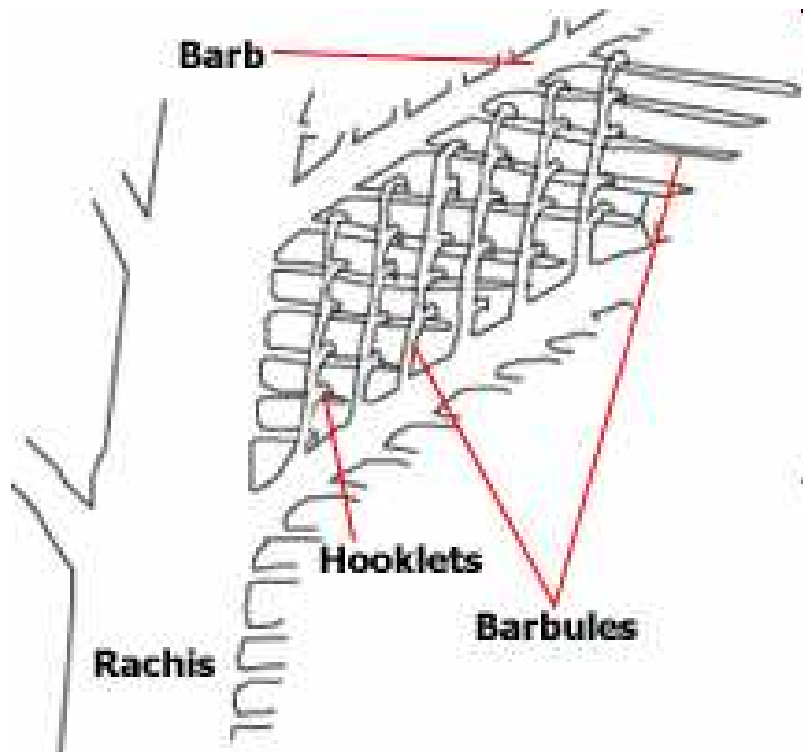
A tollak szerkezete és típusai

A tollak könnyű, rugalmas ám mégis erős anyagból épülnek fel, ugyanabból, mint a hüllők pikkelyei vagy akár a mi körmünk (keratinból).

1. zászló
2. tollszár
3. rendezetten összekapcsolt ágak
4. lazább szerkezetű alsó rész pehelytoll ágakkal
5. tollcséve

A repüléshez szükséges felhajtóerőt a sűrűn, a zászlón ráadásul rendezetten álló ágak, sugarak, és az ezeket összekapcsoló apró horgok adják. Ez a rugalmas, de igen erős szerkezet a vízcseppeket is hatékonyan lepergeti a tollazatról.

rachis = tollszár

barb = ág

barbules = sugarak

hooklet = horog

Számos különböző tolltípus van, mind más-más feladatot lát el:

e
v
e
z
ő
t
o
l
l
a
k

testtoll vagy fedőtoll

pehelytoll

Átvezetés a repülés felé

Mi tarja fent a madarakat a levegőben?

Az evező- és faroktollak igen könnyűek, rugalmasak, mégis erősek, és jelentősen megnövelik a test felületét. Miért fontos ez?

Kísérletezz: kezdj el csapkodni a kezeiddel, mint egy madár a szárnyaival! Most ismételd meg ugyanezt úgy, hogy mindkét kezeden legyen egy legalább A4-es méretű füzet vagy munkafüzet. Érzed a különbséget, hogy mennyivel nagyobb a légellenállás a füzetek nagyobb felülete miatt?

A repülés szolgálatában

A szárny evezőtollainak és a farok kormánytollainak nagy felülete és alakja biztosítja a felhajtóerőt az aktív repüléshez és a sikláshoz.

Átvezetés a szigetelés felé

Hallottál már a kotlófoltról? Tudod, mi lehet az, és miért szükséges?

Vajon tényleg a hideg miatt vonulnak el egyes madarak télen? Hiszen a tollaik ugyanolyan jól tartják meg testük melegét, mint az itt telelő madaraknak. Akkor mi lehet az oka? Vitassátok meg!

Hatékony szigetelés

A tollazat igen hatékony hőszigetelő. Az alsó pehelytollak és a fedőtollak megtartják a test hőmérsékletét, és meglehetősen jól pergetik le a nedvességet. A szigetelés olyannyira hatékony, hogy a hasról kotlás idejére ki kell hulljanak a tollak, hogy a tojások átvehessék a test melegét.

(Ápol) és eltakar...

Látod a képeken a bölömbikát? A színének és a nyaka hosszanti csíkozásának köszönhetően szinte láthatatlan a nádasban.

A rejtőzködő színek segítenek viselőjüknek, hogy a ragadozók kevésbé vegyék észre őket.

Átvezetés a csábítás felé

Hát ezek a tollak biztos nem segítenek a repülésben, sőt inkább akadályozónak tűnnek! A hőszigetelésben sem lehet szerepük, az esőcseppeket pedig mind a páva hátára vezetnék. Rejtőzködésre is nyilvánvalóan alkalmatlanok. Ellenben igen szépek. Mi lehet vajon a szerepük?

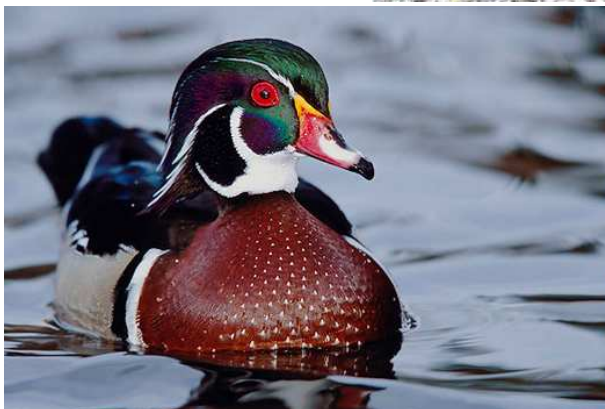

Csábító színek és formák kavalkádja

A tollaknak meghökkentő színei és formái alakultak ki, amik az udvarlásban, a lehetséges partner elkápráztatásában jeleskednek. Viselésük kockázatos, mert a ragadozók számára így könnyebb zsákmányt jelentenek gazdáik, ugyanakkor a nyereség is nagy: a legszínpompásabbak továbbadhatják génjeiket a következő generációnak.

színörvény

formagazdagság: a madárvilág kifogyhatatlan a díszítési megoldásokból

Most elindulunk a régmúltba

Láthattatok a tollak sokszínűségét és sokoldalúságát. De vajon honnan ered ez a remekmű? Melyik állatcsoport „találta fel”? Ma csak a madarak tollasak, de ez régen is így volt?

A madarak a dinoszauruszok egyetlen ma is élő leszármazottai. Vajon már az őshüllők is tollasak voltak?

Az Archaeopteryx
ősmadár fossziliái 150
millió évvel ezelőttről.
A tollak (még a
szerkezetük is) tisztán
látható.

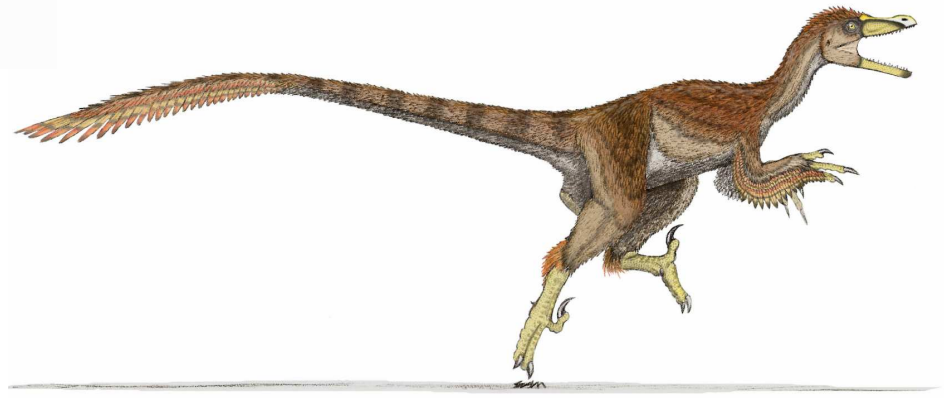

A madarak ősei tollas dinoszauruszok voltak, az úgynevezett Theropoda csoportba tartoztak (hasonlóan a népszerű *Velociraptor*-hoz). Újabb kutatások kimutatták, hogy nemcsak a Theropodá-k, de számos más dinoszauruszcsoport tagjai viseltek tollszerű képződményeket, így **a hüllőkön a tollak jóval korábban kialakultak, mint maguk a madarak!** Kezdetben valószínűleg a hőszigetelő és a csábító funkcióit használták ki, később vált a tollazat alkalmassá a repülésre is.

**A Jurassic Park című
filmben rekonstruált
Velociraptor az újabb
kutatási eredmények
tükrében...**

**... sokkal inkább valahogy így
nézhetett ki:**

Vissza egészen a jelenbe, és nézzünk körül!

Utolsó feladat: alkossatok csoportokat! Melyik csoport tud több olyan, ember által készített tárgyat felsorolni, aminek az alapanyagai vagy díszítőelemei közt vannak madártollak?

Néhány ötlet:

A felhasznált képek forrásai:

1, 4. dia

<http://en.wikipedia.org/wiki/Feather>

5. dia

<http://accessscience.com/content/Histogenesis/251700>

6. dia

http://zsuzso3.freeblog.hu/categories/Fodor_Akos/

http://naturalsciences.org/microsites/education/treks/swans_10/pages/09%20Red-tailed%20Hawk%20Flight%20Feather.html

http://www.many-feathers.com/Macaw_Feathers-Pink_Flights.htm

<http://www.ostrich.com/feather-ostrich/Male-Body-7-inch-Black.html>

8. dia

http://www.worldofstock.com/stock_photos/NBI1420.php

<http://www.hickerphoto.com/birds-flying-6599-pictures.htm>

9. dia

<http://peregrineflight.blogspot.com/2010/04/brood-patch.html>

10. dia

<http://rebeccakahslife.wordpress.com/>

<http://www.everydaychristianity.com/everyday-family/home-schooling/look-after-your-garden-birds-this-winter/>

11. dia

http://www.stockphotos.it/image.php?img_id=14742094&img_type=1

<http://www.wildlifeextra.com/go/news/london-bittern123.html#cr>

12. dia

<http://www.desicolours.com/beautiful-peacock-the-national-bird-of-india/18/07/2008>

<http://www.layoutsparks.com/1/172851/peacock-feathers-lovely.html>

13. dia

<http://sciencera.com/biology/zoology/the-20-most-brilliantly-colored-birds-in-the-world/>

<http://worldbirdwatching.wordpress.com/photogallery/papua/blue-bird-of-paradise/>

14. dia

<http://www.biolib.cz/cz/taxonimage/id12147/>

<http://www.chocomanabi.org/galeria.htm>

<http://www.andrewisles.com/all-stock/publication/long-wattled-umbrella-bird-and-It-i-and-gt-cephalopterus-penduliger-and-It-i-and-gt-original-artwork-from-and-It-i-and-gt-astonishing-animals-and-It-i-and-gt->

http://scienceblogs.com/grrlscientist/2010/01/todays_mystery_bird_for_you_to_468.php

http://en.wikipedia.org/wiki/Wilson%27s_Bird-of-paradise

15. dia

<http://www.superstock.co.uk/stock-photos-images/4102-2006>

http://myths-made-real.blogspot.com/2010_08_01_archive.html

16. dia

<http://jamieproctor.ca/?p=79>

17. dia

<http://ahrkeath.deviantart.com/art/Velociraptor-in-color-120387088>

<http://rooktopia.wordpress.com/2007/10/08/top-10-dinosaurs-ever/>

http://penguinology.blogspot.com/2008_10_01_archive.html

18. dia

a dia képeit Dr. Vásárhelyi Tamás készítette a koppenhágai Állattani Múzeumban